

Strategie ochrany vybraných mokřadních druhů ptáků v ČR

Česká společnost ornitologická 2017

Úvod

Mokřady patří dlouhodobě mezi nejohroženější typy přírodě blízkého prostředí. Ptáci je využívají ke hnízdění, shromažďování před a během tahu, jako migrační zastávky i jako nocoviště či zimoviště. Spolu s mokřady je proto ohrožena i řada ptačích druhů, které jsou na toto prostředí vázané. Celkově různé druhy mokřadů hostí až 29 % druhového bohatství našeho ptactva. Spolu s ptáky zemědělské krajiny patří mokřadní druhy mezi nejvíce ubývající skupiny ptáků u nás.

Hlavní cíl strategie:

Chránit mokřady jako unikátní prostředí s výskytem významné bioty. Podporovat zlepšení stavu vhodných hnízdišť a pohnízních shromaždišť vodních a mokřadních ptáků.

Mokřadními stanovišti jsou pro účely této strategie zejména:

- rybníky a na ně bezprostředně navazující plochy
- efemérní polní mokřady
- vlhké louky
- nivy (včetně tůní, slepých ramen apod.)
- lužní lesy
- rašeliniště včetně vrchovišť
- zatopené těžební prostory
- vodní toky a přehrady na nich
- bažiny (trvale podmáčená vegetace v krajině)

Z nich se za prioritní považují:

- **rybníky a na ně bezprostředně navazující plochy a vlhké louky**, jako prostředí nejvíce postižené nevhodným hospodařením,
- **zatopené těžební prostory, jejichž** revitalizace jsou příležitostí k vytváření nových hnízdišť pro ptáky,
- **rašeliniště**, jako významná refugia pro některé druhy otevřené krajiny, pro které se po úbytku vhodných biotopů v ostatní krajině stávají rašeliniště významnými lokalitami pro přežívání,
- **a efemérní polní mokřady**, které hostí řadu významných druhů a které jsou vzhledem k rychle se měnícím podmínkám a hospodaření v krajině často ohroženy zánikem.

Z jednotlivých období roku je jednoznačnou prioritou ochrana ptáků v hnízdní době, respektive ochrana samotných hnízdišť, jelikož hnízdění je nejcitlivější fází života ptáků a udržení hnízdišť v odpovídající kvalitě je základním předpokladem pro trvalé přežívání ptačích druhů v ČR.

1 Ohrožení mokřadů

V současné době nejsou mokřady ohroženy pouze přímou likvidací, ale také degradací vlivem nevhodného nebo příliš intenzivního užívání. Konkrétními negativními projevy výše uvedeného jsou především:

- vysoká rybí obsádka v rybnících,
- zvyšování obsahu živin ve vodě,
- indukované posuny v potravních řetězcích spojené s kvalitativní a kvantitativní redukcí fauny bezobratlých,
- nevhodné postupy při odbahňování nádrží spojené s likvidací litorálního pásma,
- nepřiměřené odstraňování břehové vegetace či naopak zarůstání litorálního pásma dřevinami,
- nevhodná manipulace s výškou vodní hladiny zejména v hnízdním období,
- nevhodné zemědělské hospodaření na pozemcích sousedících s mokřady,
- změny vodního režimu na loukách,
- sportovní rybářství a jiné intenzivní formy rekreace,
- nevhodné a vůči volně žijícím populacím mokřadních ptáků kontraproduktivní vysazování uměle odchovaných kachen divokých,
- nelegální používání olověných broků.

Mezi další významná ohrožení mokřadních druhů ptáků patří:

- klimatická změna,
- vysoké stavy prasete divokého a dalších predátorů (mj. i nepůvodních malých šelem jako je norek americký či psík mývalovitý).

2 Mezinárodní legislativní rámec ochrany vodních a mokřadních druhů ptáků

Ramsarská úmluva

Význam mokřadů a potřebu jejich ochrany potvrdila mimo jiné už Ramsarská úmluva, neboli **Úmluva o mokřadech, majících mezinárodní význam především jako biotopy vodního ptactva**. Byla podepsána v roce 1971 v íránském městě Ramsar a je nejstarší moderní mezinárodní úmluvou v oblasti ochrany životního prostředí. Důvodem jejího vzniku byly narůstající obavy ze ztráty a degradace mokřadních biotopů pro migrující vodní ptactvo. Dnes má celkem 169 smluvních stran, tedy států, které se k ní připojily. Každá smluvní strana je povinna zařadit alespoň jeden ze svých mokřadů na „Seznam mokřadů mezinárodního

významu“, který úmluva spravuje, a zajistit adekvátní ochranu a rozumné užívání mokřadů na svém území. Seznam v současné době čítá 2 282 mokřadů celého světa o celkové rozloze 220 mil ha. Česká republika je smluvní stranou úmluvy od r. 1990 a na seznamu má zapsáno celkem 14 mokřadů, tzv. Ramsar Sites (RS).

Ptačí oblasti

To, že mokřady mezinárodního významu České republiky představují významné biotopy pro ptactvo, dokládá i fakt, že s výjimkou RS Mokřady Liběchovky a Pšovky a RS Pramenné vývěry a rašeliniště Slavkovského lesa (RS Podzemní Punkvu nepočítaje) se všechny ostatní lokality zčásti nebo úplně překrývají s **Ptačími oblastmi**. Ptačí oblasti jsou chráněná území vyhlášená na základě směrnice Rady Evropských společenství O ochraně volně žijících ptáků 2009/147/ES a společně s evropsky významnými lokalitami tvoří soustavu NATURA 2000. Česká republika implementovala tuto směrnici do zákona č. 114/1992 Sb. o ochraně přírody a krajiny.

Bonnská úmluva

Cílem Bonnské úmluvy neboli Úmluvy o ochraně stěhovavých druhů volně žijících živočichů (CMS) je zabezpečení ochrany stěhovavých druhů živočichů. Úmluva byla sjednána v roce 1979 v německém Bonnu, pod záštitou Programu Spojených národů pro životní prostředí (UNEP). V platnost vstoupila v roce 1983. Dosud k ní přistoupilo 124 států. Česká republika je smluvní stranou od roku 1994. Součástí Úmluvy jsou dvě přílohy: Příloha I vyjmenovává druhy kriticky ohrožené v celém areálu jejich rozšíření nebo v jeho podstatné části a zasluhující tak přísnou ochranu. ČR je v současnosti areálovým státem pro 8 druhů ptáků z Přílohy I: husu malou *Anser erythropus*, bernešku rudokrku *Branta ruficollis*, poláka malého *Aythya nyroca*, orla mořského *Haliaeetus albicilla*, orla volavého *Aquila clanga*, orla královského *Aquila heliaca*, dropa velkého *Otis tarda* a rákosníka ostřicového *Acrocephalus paludicola*. V Příloze II jsou vyjmenovány stěhovavé druhy živočichů, jejichž ochraně by prospěly konkrétně zaměřené mezinárodní dohody a tzv. memoranda porozumění. Příloha v současnosti zahrnuje celkem 159 druhů obratlovců (138 druhů ptáků a 21 druhů savců), pro které je ČR areálovým státem.

AEWA

V současnosti je v rámci Bonnské úmluvy v platnosti celkem 19 memorand porozumění a 7 dohod. Z hlediska ochrany vodních a mokřadních ptáků je zásadní Dohoda o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků (AEWA). Dohoda vstoupila v platnost v roce 1999. Jejím cílem je ochrana, monitoring a výzkum populací 255 druhů stěhovavých vodních ptáků (potáplice, potápky, veslonozí, brodiví, vrubozobí, krátkokřídlí a bahňáci) na rozsáhlém území od hnízdišť v Evropě a přiléhající části Asie, přes tahové cesty a shromaždiště ptáků až po zimoviště na africkém kontinentu. V ČR se vyskytuje celkem 76 druhů zahrnutých v Dohodě.

3 Klíčové oblasti pro zajištění ochrany mokřadních ptáků

3.1 Výzkum, monitoring a sběr dalších podkladů

Priorita: Provádět systematický monitoring populací vodních a mokřadních druhů ptáků, zabezpečit sběr a vyhodnocování dat (klíčové instituce, síť spolupracovníků, databáze, informační toky).

- Zachovat, zabezpečit financování a v dostatečném rozsahu provádět stávající monitorovací projekty (monitoring území NATURA 2000, sčítání hnízdních populací vodních ptáků, IWC, CES, RAS apod.).
- Shromáždit literaturu a zpracovat účelové rešerše z následujících prioritních okruhů:
 - predace mokřadních ptáků (norek americký, vydra říční, psík mývalovitý, krkavcovití, „velké“ druhy racků, další taxony),
 - příklady vhodného hospodaření pro mokřadní druhy ptáků,
 - faktory ovlivňující výskyt mokřadních ptáků v době pohnízdnic shromaždišť a na tahu,
 - vliv vypouštěných polodivokých kachen na rybniční ekosystémy.

Podpořit případné další výzkumné projekty s touto tematikou.

- Sestavit seznam prioritních druhů mokřadních ptáků a vypracovat pro ně druhové strategie (výčet druhů s výčtem aktivit, které je třeba pro ně udělat); tyto strategie uvádět do praxe.
- Průběžně aktualizovat červený seznam ptáků ČR a seznam zvláště chráněných druhů živočichů ČR (novela vyhlášky MŽP ČR č. 395/1992 Sb.).
- Věnovat se výzkumu spontánně vznikajících mokřadů (bažin) v krajině, jejichž význam pro ptáky není stále plně doceňován.

3.2 Ochrana stanovišť a udržitelný management

Priorita: Podpora přírodě šetrného hospodaření na mokřadech, existence příslušných dotačních titulů na jejich provádění.

- Ve spolupráci s vlastníky a dotčenými úřady podporovat vytvoření sítě vhodných hnízdišť a pohnízdnic shromaždišť vodních ptáků, včetně potřebného hospodaření na nich.

- Ve spolupráci s vlastníky a dotčenými úřady podporovat přeměnu biotopů bezprostředně navazujících na vodní plochy (hlavně rybníky) a vodní toky na přírodě blízké a vhodné pro mokřadní druhy ptáků (především pozvolný přechod rybníčních litorálů do vlhkých luk, kosení, pastva, tvorba mokřadních stanovišť v blízkosti rybníků atd.) a zajistit pro ně vhodný management.
- Aktivně podporovat pozitivní aktivity v zatopených těžebních prostorech (například vytváření litorálních pásem z nevyužitého vytěženého materiálu apod.).
- Chránit a pečovat o významné tahové zastávky a zimní shromaždiště pro mokřadní druhy ptáků.
- Vypracovat strategie pro prioritní stanoviště mokřadních ptáků a tyto strategie uvádět do praxe. Provést screening stavu rybníků a přiléhajících pozemků sloužící pro výběr lokalit vhodných pro následnou realizaci konkrétních ochrannářských projektů.
- Založit seznam pozitivních a negativních příkladů hospodaření z rybníkářské praxe, vytvořit případové studie pro jednotlivé typy mokřadních stanovišť, šířit osvědčené příklady ochrannářské péče a vhodného hospodaření prospívající mokřadní avifauně.
- Využívat aktuálních znalostí na regionální úrovni k zajištění ochrany mokřadní avifauny ve spolupráci s vlastníky a místními orgány státní správy.
- Na rybnících ve vlastnictví státu prosadit (a důsledně kontrolovat) hospodaření v souladu se zájmy ochrany přírody.
- Zapojit veřejnost do praktické ochrany a managementu mokřadů.

3.3 Vzdělávání a propagace problematiky ochrany mokřadních ptáků

Priorita: Prezentovat nejširší laické i odborné veřejnosti problematiku ochrany mokřadů.

- Naplňovat Komunikační strategii pro vodní a mokřadní druhy ptáků v ČR.
- Propagovat zásady přírodě šetrného hospodaření na rybnících a management na ně navazujících ploch – podpora vícedruhových obsádek, vícehorkových systémů, tradičního hospodaření (včetně letnění), podpora „eko-ryby“ (ryby, chované za ekologicky šetrných podmínek), podpora vzniku firmy specializující se na šetrné hospodaření (zejména v rybníčních rezervacích).

- Navázat spolupráci s rybníkáři, myslivci a zástupci těžařských firem, věnovat se osvětě veřejnosti.
- Připravit kampaň za zlepšení kvality vody v rybnících (využít zájmu veřejnosti o rekreaci, zejména zdůrazňovat rekreační funkce rybníků; vyčíslit mimoprodukční funkce rybníků pomocí ekosystémových služeb).

3.4 Zajištění odpovídajícího financování

Priorita: Identifikovat a využívat existující a potenciální zdroje financování v ochraně mokřadních druhů ptáků.

- Vytvořit seznam existujících a možných finančních zdrojů na národní a mezinárodní úrovni.
- Podporovat vznik a chod funkčních dotačních titulů optimálně využívajících finanční prostředky určené pro ochranu, obnovu a tvorbu mokřadů s ohledem na avifaunu.
- Zabezpečit korekci již existujících dotačních titulů ve prospěch mokřadní avifauny.

3.5 Zlepšení zákonné ochrany

Priorita: Zlepšení zákonných podmínek a kontrola jejich dodržování.

- Zavedení přísnějších limitů pro obsah živin ve vypouštěných vodách a opatření na snížení jejich koncentrace.
- Prosazovat kontrolu dodržování legislativy a příslušných rozhodnutí týkajících se intenzity hnojení a krmení ryb na rybnících.
- Dbát na správný výklad a prosazovat kontrolu dodržování legislativy upravující používání olověných broků.

3.6 Spolupráce

Priorita: Zapojení a spolupráce co nejširšího spektra stran – jak veřejných institucí, tak i soukromého sektoru.

Seznam potenciálních partnerů:

- Ministerstvo životního prostředí ČR
- Ministerstvo zemědělství ČR
- Agentura ochrany přírody a krajiny ČR
- správy národních parků a chráněných krajinných oblastí
- Česká společnost ornitologická
- Český svaz ochránců přírody
- záchranné stanice
- vzdělávací instituce (univerzity, MŠ, ZŠ a SŠ, centra environmentální výchovy)
- muzea (Kroužkovací stanice Národního muzea, Ornis – Ornitologická stanice Muzea Komenského v Přerově a další)
- veřejné výzkumné instituce (Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, Výzkumný ústav rostlinné výroby a další)
- Českomoravská myslivecká jednota, Český rybářský svaz, Rybářské sdružení ČR, Svaz ekologických zemědělců PRO-BIO
- Zahraniční instituce, zejména z okolitých zemí (státní, nestátní), mezinárodní organizace (sekretariáty úmluv, nadnárodní neziskové organizace)